

COLUMN

Worden wie je bent

ALEID TRUIJENS

Ik wil dat kinderen kunnen worden wat ze willen. Of ze nou Zihni heten of Henk'. Dat zei Zihni Özdil, Tweede Kamerlid voor GroenLinks, deze week in een interview in de prachtige serie die Robert Vuijsje maakt voor

deze krant. De hoofdvraag in deze interviews is: 'Welke rol speelt afkomst in Nederland?'

De antwoorden van de geïnterviewden, Nederlanders afkomstig uit alle windstreken en culturen, schieten alle kanten op. Ze voelen zich een kaaskop of een Brabo, Turks of Indo, een mengeling, of soms het een en soms het ander. Ze vinden dat je je moet aanpassen of juist jezelf moet blijven. Ze voelen zich benadeeld en gediscrimineerd of zeggen dat je niet zo moet zeuren. Maar in al die levens speelt afkomst een rol.

Afkomst spéélt een rol. Hoe groot werd weer eens duidelijk uit het onthutsende bericht over een onderzoek waaruit bleek dat een geweldsdelinquent van Nederlandse afkomst makkelijker een baan vindt dan een sollicitant met een migratieachtergrond zonder strafblad. Hoe dat in de praktijk werkt, hoe dat voelt, kunnen we dan weer lezen in een ander interview in Vuijsjes reeks, met consultant Jamila el Mourabet. Zij beschrijft het ongemak bij sollicitaties pijnlijk en geestig: ze bleek, tegen verwachting in, goed Nederlands te spreken en geen snor te hebben.

Eenmaal te licht bevonden krabbel je niet snel omhoog

Werkgevers zijn hier de kwaaië pieren, maar nog altijd speelt het onderwijs een cruciale rol bij ongelijke kansen. Daar is het vooroordeel wat meer omzwachteld met mooie woorden en lieve bedoelingen. Dat weten we uit onderzoek, maar in veel mensenlevens is het een schrijnende ervaring, onderschat worden.

Het is een terugkerend thema in Vuijsjes interviews: het advies in groep 8. Zihni Özdil kon naar het vwo volgens de leraar op de basisschool, 'alleen was ik een allochtoon, dus ik moest rustig aan beginnen, op de havo'. Zijn vader pikte dat niet en Zihni ging naar een gymnasium. Advocaat Don Ceder, in een ander interview, kreeg een vmbo-advies, maar zijn moeder wist dat hij beter kon. Ook hij belandde, dankzij een hoge Citoscore, op het gymnasium. Deze mannen konden dankzij bijdehante ouders 'worden wat zij wilden', maar veel kinderen lukt dat niet. Eenmaal te licht bevonden krabbel je niet snel omhoog, zeker als niemand in je gelooft of het voor je opneemt

De kansongelijkheid is er met een PvdA-minister van Onderwijs groter op geworden. Zij ontmoedigde doorstuderen openlijk, schafte de basisbeurs af en stelde het subjectieve oordeel van de basisschoolleerkracht boven de objectieve Citotoets, waarna de maatschappelijke kloof toenam. De OESO sloeg alarm, en de Onderwijsinspectie maakte zich zorgen.

En nu, goddank, ook de Onderwijsraad, die met verstandige adviezen komt in twee notities. De raad wil dat de 'doorstroomkansen' worden verbeterd, zodat het advies van de basisschool niet langer bepalend is. Ook waarschuwt hij tegen doorgeslagen individualisering en digitalisering van het onderwijs. Iedereen in z'n eentje achter z'n iPad, dat bevordert het samen werken, praten en spelen echt niet. In het 'maatwerkdiploma' ziet de raad gelukkig niets; een diploma moet een vaste maatschappelijke waarde hebben.

Helaas pleit de Onderwijsraad nog niet voor latere selectie, hét middel om kinderen kansen te bieden. Experimenteren mag wel. In Amsterdam-Noord wordt de mogelijkheid onderzocht een school te stichten voor kinderen tussen 4 en 14 jaar. Een school waar iedereen dezelfde goede basis krijgt, zonder valbijl op je 11de, zonder predestinerende en ontmoedigende adviezen. Daar moet het naartoe, willen we ooit een land worden waar je kunt worden wie je bent.

Aleid Truijens is schrijfster, literatuurrecensente en biografe. **Reageren?** opinie@volkskrant.nl

Met haar onderzoek naar moeders die liever geen kinderen hadden gekregen schopt socioloog Orna Donath tegen heel wat heilige huisjes.

Ja, vrouwen kunnen echt spijt hebben van hun moederschap

Door **Angela Wals** Foto **Jordi Socias**

S

Schrijf een boek over vrouwen die spijt hebben van het moederschap en je wéét dat daarop heftige reacties zullen komen. Toch had de Israëlische socioloog Orna Donath (40) niet verwacht dat haar studie - gebaseerd op interviews met 23 vrouwen die hun moederschap berouwen - zo'n stormachtig debat teweeg zou brengen. Haar boek werd een bestseller, vrijwel alle media sprongen erbovenop, de hashtag #regrettingmotherhood ging viral, moeders met wroeging spraken zich uit in talkshows en/of schreven er zelf ook een boek over. Het boek is onder meer vertaald in het Spaans, Italiaans, Koreaans, Kantonees, Mandarijn en Hebreeuws. Deze week komt *Regretting Motherhood* in het Engels uit.

Donath ontving honderden dankbetuigingen van opgeluchte moeders die zich voor het eerst niet alleen voelden. Tegelijkertijd maakte ze opvallend veel haat los. Met aan de meest ongenueanceerde kant van het spectrum blogposts als: 'Deze vrouw moet de straat worden opgesleept, haar tanden moeten met een klauwhamer worden verwijderd en alle kinderen in de stad moeten worden opgesteld in formatie zodat ze ieder met een mes een stuk van haar kunnen afsnijden. Daarna moet ze levend worden verbrand.'

Toch was de meeste kritiek niet tegen

haar gericht, maar tegen de vrouwen die zich waagden te herkennen in de (anonieme) getuigenissen van de Israëlische moeders. In het publieke debat zijn ze veelvuldig weggezet als egoïstische, individualistische, labiele, gestoorde vrouwen die te veel op Instagram zitten en de belichaming zijn van de 'klaagcultuur' waarin we leven. De gezinssituaties van de vrouwen lopen uiteen, maar ze hebben gemeen dat ze hun moederschap het liefst ongedaan zouden willen maken, ondanks de liefde die ze voelen voor hun kinderen. En dan loop je tegen een dijk van een taboe aan.

Welke reacties verbaasden u het meest?

'Hoe hardnekkig het bestaan van spijt wordt ontkend. Dat komt volgens mij doordat we moederschap behandelen als een soort mythisch koninkrijk, dat buiten het menselijke domein van spijt valt. Daarbij heeft spijt een slechte reputatie in onze samenleving. We verwachten dat iemand spijt heeft nadat hij een zonde heeft begaan of een criminele daad. In bijna alle andere gevallen wordt spijt vooral gezien als een problematische emotionele toestand omdat het zogenaamd een bewijs is van zwakte en nederlaag. Maar we zijn mensen en mensen hebben spijt. Waarom niet over het moederschap?'

Hoe een gesprek over moederberouw altijd wordt gedictieerd door sociale regels wordt prachtig geïllustreerd in een door feministen bejubelde scène van *House of Cards*, vierde seizoen. Presidentsvrouw Claire Underwood krijgt van de vrouw van een congreslid de vraag of ze spijt heeft dat ze nooit kinderen heeft gekregen. Waarop Claire na een snijdende pauze met koele blik antwoordt: 'Heb jij weleens spijt dat je ze hebt?' De vragen zijn elkaars spiegelbeeld, alleen de ene is geoorloofd en legitiem, aan de andere brandt niemand zich. Donath dus wel.

Dankbaar en vriendelijk reageert ze op het interviewverzoek. Zeker, ze praat graag over haar boek en de nasleep, maar wil wel dat dit 'gesprek' via mail

plaats vindt. Onwerkbaar, denk ik in eerste instantie. Maar ze staat erop, het onderwerp ligt te gevoelig, ze is al vaak verkeerd geciteerd en haar intenties zijn al te vaak verdraaid.

Zo is haar studie geen verheerlijking van moeders die spijt hebben. En het is geen manifest tegen voortplanting. 'Ik ben niet tegen moederschap, heb niets tegen moeders, kinderen of geboortes - zolang ze gewenst zijn.' Het is geen 'hype' of 'fenomeen', zoals volgens Donath veel is gesuggereerd. En ook geen uitnodiging om naar een 'emotionele freak show' te kijken.

Wat Donath wél wil bereiken, is dat 'spijt' een plek krijgt in de waaier aan emoties die vrouwen kunnen voelen over het moederschap: er is simpelweg niet één moedergevoel. Maar haar missie behelst meer dan de erkenning van een emotie. 'Spijt is niet alleen iets persoonlijks.' Dan ga je volgens Donath voorbij aan de druk die de maatschappij op vrouwen legt om kinderen te krijgen, en hoe ze zich als moeder behoren te gedragen en voelen. Al decennia lang zijn vrouwen 'bang emoties toe te staan die na de geboorte anders zijn dan van ze worden verwacht', schrijft Donath in haar boek. 'Doen ze dit wel, dan weten ze dat ze onmiddellijk worden gelabeld als 'slechte moeder'.'

Een van de kritieken op uw onderzoek is dat het een rechtvaardiging is van uw eigen levensstijl: carrière maken zonder kinderen.

'Die claim verwerp ik volledig. Als mijn motivatie was om 'vrouwen te bewijzen dat ze de grootste fout van hun leven maken door moeder te worden', zou ik niet anders zijn dan de samenleving die de arrogantie heeft alles beter te weten dan de vrouwen zelf.

'Daarbij ben ik tegen de vergelijking 'moeders versus carrière'. Die berust op de veronderstelling dat als je geen moeder wilt zijn je dan waarschijnlijk 'een man' wil zijn. Of je moet aantonen dat je op een andere manier succesvol bent. Veel vrouwen die ik heb ontmoet willen geen kinderen én geen carrière. Ik ver-

ORNA DONATH 'We behandelen moederschap als een mythisch domein, dat buiten het menselijke domein van spijt valt.'

lang naar de dag waarop vrouwen geen moeder kunnen zijn zonder dat ze in ruil daarvoor zichzelf moeten bewijzen. Dat zal de dag zijn waarop we de diversiteit van vrouwen beginnen te erkennen.'

Waarom wilt u zelf geen kinderen?

'Ik weet al sinds mijn 16de dat ik geen moeder zal worden. Ik voel en ik weet dat het niet bij mij past. Dit heb ik zelf nooit als een probleem gezien dat moet worden opgelost - voor mij is het logisch dat sommige vrouwen kinderen willen en andere niet. Maar de samenleving reageert op mij alsof ik wél een probleem heb. En precies deze houding is mijn probleem, niet mijn onwil moeder te zijn.'

Hoe reageert uw eigen omgeving dan op die onwil?

'Ik krijg in Israël veel reacties als: 'Je bent egoïstisch, geen echte vrouw, gestoord'. Ik word bang gemaakt met de toekomst, want die zal zeker miserabel zijn zonder kinderen.'

'Na een lezing die ik gaf, kreeg ik een keer de vraag of ik een hond of kat had, of ik wel wist wat verantwoordelijkheid was. Deze vraag maakt duidelijk dat vrouwen die geen moeder zijn, worden gezien als onzorgvuldig en kinderachtig. Alsof we atomen zijn die in de lege ruimte zweven, zonder zinvolle relaties en aansprakelijkheid.'

In 2007 begon Donath aan haar studie naar Israëliësch-Joodse vrouwen zonder

kinderwens. Allemaal hadden ze op een zeker moment in hun leven te horen gekregen: 'Je zult er spijt van krijgen'. Geïntigreerd door de vanzelfsprekende afwezigheid van de mogelijkheid dat je ook spijt kunt krijgen als je wél kinderen neemt, besloot ze er onderzoek naar te doen.

En daarmee schopt Donath tegen heel wat heilige huisjes aan in Israël, een land waarin een vrouw gemiddeld 3,1 kinderen in haar leven baart. Ter vergelijking: in Nederland schommelt het gemiddelde rond de 1,6 kinderen per vrouw. Israël is volgens Donath een 'vruchtbaarheidsbehandelingssupermacht'. De ethische discussie die in Nederland wordt gevoerd over super-

Veel vrouwen die ik heb ontmoet willen geen kinderen én geen carrière

baby's en het knutselen met dna, is in Israël vrijwel afwezig. Er is namelijk ook een nationaal belang. Door de herinnering aan de Holocaust en de hedendaagse realiteit van conflicten en oorlogen zijn kinderen meer dan alleen een vorm van zelfrealisatie; een hoog geboortecijfer is noodzakelijk voor de overleving van de etnische groep. 'Baarmoeders worden beschouwd als 'nationale baarmoeders', die moeten worden gerekruteerd voor de Joodse zaak', schrijft Donath in de wetenschappelijke publicatie van haar studie (2015).

Overall waar Donath's boek uitkomt, volgt het debat een vergelijkbaar patroon: zuchten van herkenning worden vervolgens overschreeuwd door kreten van ontkenning en veroordeling. In een opmaat naar de Engelse publicatie sprongen Australische en Nieuw-Zeelandse media er vorige maand bovenop. In mei kwam *Regretting Motherhood* uit in Israël. In 2015 was daar naar aanleiding van haar wetenschappelijke publicatie al een pittige discussie.

Het anonieme internet is altijd een veilige haven voor taboes, alhoewel de reacties vaak genadeloos zijn. Onder aan een veel gedeeld artikel over het onderwerp, van Stefanie Marsh in *The Guardian* eerder dit jaar, waarin de studie van Donath wordt genoemd, staat de melding: 'Door de persoonlijke en gevoelige aard van dit stuk worden de comments van tevoren gemodereerd.' Na 1.900 reacties werd de discussie gesloten.

De Facebookgroep I Regret Having Children - 8.000 volgers - heeft als profielfoto een vrouw met het woord 'Guilty' op haar hoofd. 'Deze pagina is er om alle moeders en vaders te laten weten dat het niet iets abnormaals is om spijt te hebben dat je kinderen hebt gekregen, en het zou geen taboe moeten zijn', staat erbij.

De #regrettingmotherhood-discussie is vooralsnog aan Nederland voorbijgegaan, maar werp een blik op reacties van vrouwen die zich ambivalent uit-

► VERVOLG VAN PAGINA 7

spreken over hun moederschap en je weet ongeveer wat je kunt verwachten. Toen journalisten en uitgevers Femke Sterken en Barbara van Erp in 2015 een boek schreven over hoe zwaar ze het moederschap vonden, kregen zij vergelijkbare kritiek als de moeders met spijt: rijp voor het gesticht. Online werd gesuggereerd dat ze nooit moeder hadden mogen worden en dat abortus een beter idee was geweest.

Waarom moet spijt per se worden erkend?

‘Spreek je niet over spijt, dan blijft de route die voor vrouwen wordt uitgestippeld misleidend en beperkt, waardoor ze geen ruimte hebben af te wegen wat ze echt willen.’

Donath ziet het debat meestal snel verschuiven van ‘spijt’ naar ‘ambivalentie’ en ze hamert er keer op keer op dat dit twee verschillende dingen zijn. ‘We weten al dat het moederschap vol zit met spanningen en ambivalentie die hulpeloosheid, frustratie, schuld, schaamte, woede, vijandigheid en teleurstelling kunnen veroorzaken’, schrijft ze in haar boek. Spijt gaat over de ervaring dat je de overgang van niemands moeder naar iemands moeder berouwt, aldus Donath. De vrouwen die Donath interviewde

Spreek je niet over spijt, dan blijft de route die voor vrouwen wordt uitgestippeld misleidend en beperkt

maken een duidelijk onderscheid tussen hun kinderen en het moederschap als ze over spijt praten. Ze hebben geen spijt dat hun kinderen zijn geboren, maar wel dat ze moeder zijn. Velen beschrijven een vorm van verlies: van het zelf, het gevoel van vrijheid, controle en tijd.

Jasmine, moeder van een kind, is een van de 23 geïnterviewde moeders: ‘Hij maakt me blij, ik kan niet zeggen dat hij dat niet doet. Maar los daarvan vind ik het niet leuk een ouder te zijn. Soms haat ik het zelfs, tot grote frustratie aan toe.’

Rotem, moeder van twee kinderen: ‘Na de bevalling van mijn dochters had ik helemaal niet het niet gevoel dat ik mijn potentieel had verwezenlijkt. Ik werd eerder geconfronteerd met grenzen. Dat was het dan. Ik kan niets meer

doen, niets, mijn wereld is mijn oester niet meer.’

Erika, moeder van vier kinderen en oma: ‘Kan ik nu zeggen, terugkijkend, dat het dertig jaar lijden waard was? Absoluut zeker van niet. Nee. Zou ik het overdoen? Nooit.’

(Postnatale) depressie? Afwezige partner? Beperkte financiële middelen? Ge-handicapt kind? Tijdens het lezen van Donaths boek zoekt het brein automatisch naar verklaringen. Harteloos lijken geen van deze vrouwen, dus er ‘moet’ toch een goede reden zijn voor hun wroeging? ‘Dat een vrouw haar spijtgevoel ‘slechts’ baseert op haar eigen subjectieve ervaring, ‘zelfs’ als de kinderen normaal en gezond zijn, kan bijna niemand zich voorstellen’, mailt Donath.

‘Dat komt volgens haar door het ‘eind-goed-al-goed-verhaal’ dat we elkaar over het moederschap vertellen: ‘Misschien duurt het een paar maanden, misschien een jaar of twee – maar op een dag komt alles goed, en zal de vrouw zich op haar gemak voelen in haar moederrol. Maar de vrouwen die meededen aan mijn studie maken niet zo’n catharsis mee, en de ouderen zeggen: nee, er is tijd overheen gegaan en we vinden nog steeds dat voor ons het moederschap een fout is geweest.’

Is het niet gevaarlijk voor kinderen als ze van hun moeders krijgen te

horen dat die het moederschap als een lijdensweg ervaren? Sommige mensen noemen dat zelfs een vorm van ‘kindermishandeling’.

‘Praten over een pijnlijk onderwerp maakt het nog geen kindermishandeling. De kans is aanwezig dat kinderen aanvoelen dat hun moeders niet geïnteresseerd zijn in moederschap en dat ze zich daarvoor verantwoordelijk voelen, alsof zij het hebben veroorzaakt.’

‘Daarom overwegen sommige vrouwen in mijn studie om er toch ooit met hun kinderen over te praten, als ze ouder zijn. In hun optiek ben je een goede moeder als je zo veel mogelijk opties met je kinderen bespreekt, niet alleen het mythische beeld dat over moederschap bestaat. Met andere woorden, met kinderen over spijt praten, komt voort uit de wens ze te beschermen.’

Regretting Motherhood werd eerst als wetenschappelijk artikel uitgebracht (2015) en daarna uitgebreid tot boek. Tot nu toe is het boek gepubliceerd in Israël, Duitsland, Italië, Spanje, Korea, Taiwan, Hongkong, Portugal en Polen. Op 11 juli verschijnt de publicatie in het Engels. Donath geeft les aan de Ben-Gurion Universiteit en aan de Universiteit van Tel Aviv.

180° Het draait om meer dan een helder debat

Debatleider Roderik van Grieken veranderde radicaal van standpunt over de kiesdrempel.

Roderik van Grieken

Foto Ivo van der Bent

► **OUDE OPVATTING**

‘Nederland moet de kiesdrempel* verhogen want die beperkt het aantal partijen in het parlement. Dat is beter voor een helder en voor iedereen begrijpelijk debat. Een politiek debat moet over principes gaan: ben je voor of tegen en waarom. Het moet op hoofdlijnen worden gevoerd, want het is aan het kabinet om een plan uit te voeren. Zo’n helder debat is alleen mogelijk met een paar partijen in het parlement. Door onze lage kiesdrempel zijn het er nu te veel. Elke partij wil haar punt maken. Omdat de verschillen doorgaans niet zo groot zijn, gaat het debat in de Tweede Kamer vaak over details. Neem de discussie over verhoging van de AOW-leef-tijd. Omdat veel partijen voor waren, werd er oeverloos gepraat over het tempo: moet de AOW elk jaar een maand later in gaan of moet het iets sneller en elk jaar twee maanden later? Of vier maanden per half jaar? Dat is

toch voor niemand meer te volgen?

‘Het nadeel van zoveel partijen in ons parlement blijkt ook tijdens het grootste debat, de jaarlijkse Algemene Politieke Beschouwingen. Dat volg ik als directeur van het Nederlands Debat Instituut altijd op de voet omdat we na afloop een prijs uitreiken aan de beste debater. Tegen de tijd dat de SGP aan de beurt is, is het al 11 uur ’s avonds en is iedereen murw geslagen. Alle standpunten zijn al voorbij gekomen, er valt nog weinig aan toe te voegen. Nee, geef mij maar Duitsland, met zijn kiesdrempel van 5 procent. Dat houdt het aantal partijen in het parlement beperkt. Drie tot vijf is genoeg.’

► **HET KANTELPUNT**

‘Vlak voor de verkiezingen in maart was ik uitgenodigd voor het radioprogramma *Spijkers met Koppen*. Ik mocht in debat met de jonge hoogleraar politi-

Ik denk niet meer: **wat hinderlijk** dat die kleintjes er tussen zitten.

cologie Tom van der Meer. Ik pleitte voor een hogere kiesdrempel. Hij was tegen. Zijn argumentatie fascineerde mij. Na de uitzending ging ik het pamflet lezen dat hij hierover heeft geschreven. Ik las het in één ruk uit en was in één keer om. Ik ging vanuit een ander perspectief naar dit onderwerp kijken. Niet meer als debatspecialist die van een helder en scherp debat houdt. Maar als burger die voor een zo groot mogelijk draagvlak is voor onze parlementaire democratie. Mijn argumenten vond ik ondergeschikt aan dit principiële punt van Tom van der Meer.’

► **NIEUWE OPVATTING**

‘Nederlanders hebben in vergelijking met het buitenland veel vertrouwen in de democratie. Dat is onder andere te danken aan onze lage kiesdrempel. Die maakt ons parlement toegankelijk. Wie het niet eens is met de gevestigde poli-

तिक kan een eigen partij oprichten en heeft een reële kans in het parlement gekozen te worden. Wie het goed doet, kan wezenlijke invloed uitoefenen. Blijkt een partij in het parlement geen meerwaarde te hebben dan verdwijnt hij bij de volgende verkiezingen weer. Nieuwe partijen als D66, de PVV en de Partij voor de Dieren hebben hun meerwaarde bewezen. Het is de PvdD gelukt om dierenwelzijn en duurzaamheid serieus op de politieke agenda te krijgen. De PVV vertegenwoordigt een diepgeworteld gevoel in het land dat dankzij Wilders in de Tweede Kamer wordt gehoord. Denk vertegenwoordigt nieuwe Nederlanders die zich tot nu toe niet gezien voelden. Forum voor Democratie staat voor een groep kiezers die teleurgesteld is in de politiek en ons kiesstelsel wil veranderen. Als deze partijen door een hoge kiesdrempel geen zetels in de Tweede Kamer hadden gekregen, zouden al hun kiezers zich niet vertegenwoordigd hebben gevoeld in het parlement. Dat zou slecht zijn voor het draagvlak van onze democratie, voor het vertrouwen in de politiek. Dankzij onze lage kiesdrempel kunnen vele stemmen en nieuwe ideeën worden gehoord én bestreden.’

► **HET EFFECT**

‘Ik kijk nu met meer interesse naar alle kleuren in de Tweede Kamer. Gaat het Denk en Forum voor Democratie lukken hun achterban goed te vertegenwoordigen, constructief mee te denken en invloed uit te oefenen? Ik denk niet meer: wat hinderlijk dat die kleintjes er tussen zitten en de debatten nog langer en ingewikkelder maken. Dat is van ondergeschikt belang.’

Marjon Bolwijn

* Een kiesdrempel maakt het moeilijker om een zetel in het parlement te krijgen. In België, Oostenrijk en Zweden bijvoorbeeld is de kiesdrempel 4 procent, in Duitsland 5 en in Turkije 10. Dat betekent dat een partij pas een zetel kan bemachtigen als ze bij verkiezingen dit percentage van de stemmen haalt. In Nederland is de kiesdrempel 0,67.